

מבט על, גיליון 901, 20 בפברואר 2017

## הנשיא טראמפ והמשטרים הערביים הסונים הפרגמטיים במזרח התיכון

יואל גוז'נסקי וקובי מיכאל

עבור רבים מהמשטרים הסונים הפרגמטיים באזור תחילת כהונתו של דונלד טראמפ כנשיא ארצות הברית היא התפתחות חיובית, ולו משום שמסתיימת כהונתו של הנשיא אובמה, שאת מדיניותו תפסו כמזיקה ובמקרים מסוימים אף כבוגדנית כלפי מי שנחשבו בעלי בריתה המסורתיים של ארצות הברית. לא פחות חשוב, ובעיקר בראיית ערב הסעודית והמפרציות, הממשל הנכנס צפוי להקשיח את המדיניות כלפי איראן, מעבר להסתכלות הצרה של ממשל אובמה שהוגבלה לסוגיית הגרעין. משטרים אלה זוקפים לחובתו של אובמה לא רק את הטיפול בנושא האיראני אלא גם את "הרמת הראש" של האסלאם הפוליטי, שאמנם דוכא במצרים, אך נוכחותו והשפעתו עדיין מאיימים עליהם, וכן את עלית 'המדינה האסלאמית' בשל נסיגתה החפוזה של ארצות הברית מעיראק ומדיניותו ההססנית של אובמה בנושא הסורי.

בהתאם למדיניות ה"הובלה מאחור" של ממשל אובמה, ושינגטון ביקשה להתרחק מתפקיד ההובלה המסורתי אותו מלאה בעשורים האחרונים במזרח התיכון. את ההובלה וההשפעה המיר מממשל אובמה, בראייתם של משטרים באזור, בהתקרבות לאחים המוסלמים ולאיראן, שאותם ראה כרכיבים בפתרון הבעיות באזור, לצד הפגנת חולשה כלפי טורקיה, שפעלה בניגוד לאינטרסים של ארצות הברית ונאט"ו. למעשה, מדיניות ממשל אובמה נתפסה בקהיר, ריאד ואבו-דאבי כהמרה של יחסים קרובים עם בני ברית (מצרים כדוגמה בולטת) בהתקרבות לאויביהם. האמינות, דימוי העוצמה וההרתעה האמריקאית נשחקו גם בשל אי עמידה בהתחייבויות, תגובה רפה ולעיתים חוסר תגובה להתגרריות ואף לניסיונות פגיעה בכוחות אמריקאים.

אחת התוצאות המידיות של מדיניות זו הייתה הגברת מעורבותם והשפעתם באזור של שחקנים חיצוניים לו, ובעיקר רוסיה. מצרים, ערב הסעודית ואיחוד האמירויות נאלצו במקרים רבים לאמץ מדיניות עצמאית יותר לשם שמירה על האינטרסים שלהן, ואף חיפשו גיבוי דיפלומטי וצבאי חיצוני נוסף, ואלו לא תמיד תאמו את יעדי המדיניות האמריקאיים. האינטרסים המצריים אינם חופפים במלואם את אלה הסעודיים, בעיקר בסוגיית שימור משטרו של אסד. כך, מצרים תומכת בהישארותו של אסד בשלטון ואינה תומכת בעימות עם איראן, בעוד ערב הסעודית מבקשת לפעול להרחקת אסד מהשלטון ורואה עצמה כמצויה בעימות עם איראן. כתוצאה מכך יש מתח בין השתיים. ואולם, למרות זאת שתיהן שותפות לתליית תקוות בשינוי במדיניות ארצות הברית. מצרים אופטימית בנוגע לנשיא טראמפ מכיוון שלהערכתה ממשלו לא יכביד עליה בנושא זכויות אזרח, יתרחק מהאחים המוסלמים ויסייע לה באופן משמעותי יותר במלחמתה כנגד הג'יהאד הסלפי. ערב הסעודית ומדינות המפרץ מצדן חוששות יותר מאיראן ובראיתן ממשל טראמפ יסייע להן באופן פעיל ומשמעותי יותר בהצרת צעדיה של איראן במרחב.

צעדיו הראשונים של ממשל טראמפ באזור יהיו משמעותיים לאופן שבו הוא ייתפס. טראמפ כבר הספיק להתרחק מכמה מאמירותיו בגנות המוסלמים, וגורמים ערבים, שמתחו עליו ביקורת, מבקשים לפתוח דף חדש. במדינות המפרץ במיוחד מעודדים מהטון התקיף כלפי איראן של טראמפ, מזכיר ההגנה שלו, גיימס מאטיס רואה באיראן את הגורם המרכזי לחוסר היציבות באזור, ומאמין שימצא אופן קשבת לדאגותיהם בממשל החדש. המדיניות כלפי איראן תהיה, כך נראה, רחבה יותר, עם פחות מרסנים שהיו לממשל הקודם לפעול לבלום את פעילותה האזורית.

---

**יואל גוז'נסקי**, עמית מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי, עמית אורח במכון הובר, אוניברסיטת סטנפורד וכן משמש כעמית במכון ישראל, ומלגאי קרן פולברייט.

**קובי מיכאל**, חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי.

בניגוד לדברי ראש הממשלה בנימין נתניהו, מנהיגי המחנה הסוני הפרגמטי, ובראשם ערב הסעודית, לא רוצים לראות בשלב זה את ביטול הסכם הגרעין. בראייתם יהיה בכך כעת יותר נזק מתועלת, וזאת מכיוון שביטול ההסכם יוביל לדידם לחיזוק מחנה הקיצונים באיראן, לחידוש מלא של התכנית הגרעינית האיראנית ללא פיקוח, ובנוסף יקשה על שיקום משטר הסנקציות. שליטי מדינות המפרץ מודאגים יותר מהתנהלותה האזורית של איראן, שנראה שהפכה אגרסיבית יותר מאז חתימת ההסכם עמה, ומהשפעתה הגוברת בעיראק, תימן, סוריה ולבנון. כולם, במיוחד מצרים, מקווים שטראמפ ידגיש פחות את מצב זכויות האדם במדינותיהם ויאפשר חופש פעולה רב יותר לדיכוי האתגר של האסלאם הפוליטי והג'יהאד הסלפיסטי לשלטונם. ואכן, טראמפ הכריז ש"גדיעת האסלאם הרדיקלי" נמצאת בראש מעיניו וכי לחימה ב'מדינה האסלאמית' ודומיה היא בראש סדר העדיפויות שלו, אף שגם הוא עלול לגלות שמאבק משמעותי ברור "ישאב" אותו ליתר מעורבות באזור.

בחירתו של טראמפ מלווה גם חששות. סביר שהוא יבקש לראות יותר נשיאה בנטל הביטחון מצד כמה מהמשטרים, מעבר לרכישות נשק ואירוח בסיסים אמריקאים. בנוסף, קיים חשש מהרוח החדשה הנושבת בווינגטון כלפי רוסיה ומהשלכותיה על עתיד סוריה. טראמפ יתקשה לשקם את היחסים בעיקר עם מדינות המפרץ במקביל להתקרבות לרוסיה והתחשבות באינטרסים שלה לצורך גיבוש הסכמות לגבי סדר אזורי החדש. אם אכן טראמפ יגיע להסדר עם רוסיה בנוגע לחימה משותפת ב'מדינה האסלאמית' ולהסדרה בסוריה, תהיה זו עבור רבים במדינות המפרץ הענקת הניצחון לאסד ולאיראן.

בנוסף, טראמפ, שהדגיש את סדרי עדיפויותיו שבראשן להחזיר את אמריקה לאמריקנים ולגדולתה, עלול להתרחק מעיסוק פרטני בענייני המזרח התיכון ולצמצם את המעורבות האמריקאית באזור. לפיכך, גם אם יערוך התאמות במדיניות האמריקאית במזרח התיכון, כמה מהשלכות מדיניותו של הנשיא לשעבר אובמה עלולות להמשיך להשפיע על האזור, ובראשן התחזקות איראן והגברת ההשפעה הרוסית במרחב. בין היתר, נראה שהמחנה הסוני בהובלת ערב הסעודית יצטרך להשלים עם היווצרותו של ציר אמריקני-רוסי-טורקי, שיסייע למיגור 'המדינה האסלאמית' במחיר הותרתו, לעת הקרובה לפחות, של הנשיא אסד על כסאו.

אשר לישראל, מנהיגים ערבים ודאי גם אינם שבעי רצון מכמה מהתבטאויותיו של הנשיא טראמפ בהקשר זה, ובראשן הצהרתו כי יעביר את השגרירות האמריקאית לירושלים. גם אם הנושא הפלסטיני אינו בראש מעיניהם, מימוש התחייבות זו עלול, להערכתם, להוביל למחאות רחבות ואולי אלימות של הציבור ולסכן את יציבות משטריהם. גם אם האיומים הפלסטינים "לפתוח את שערי הגיהנום" נשמעים כביטוי של תסכול ואי-הבנה את יחסי הכוחות. נראה שהממשל האמריקני החדש מביא זאת בחשבון ולכן יהיה עליו למצוא דרכים יצירתיות למימוש הבטחת הבחירות בנושא העברת השגרירות.

כללית בתחום הישראלי-פלסטיני נראה שעיני מנהיגי המדינות הערביות נשואות למהלכיו של טראמפ בעקבות הימנעותה של ארצות הברית בהצבעה במועצת הביטחון (החלטה 2334, 23 דצמבר 2016) ונאום העקרונות שנשא מזכיר המדינה ג'ון קרי ב-28 בדצמבר 2016. התייצבותו של טראמפ לצד ישראל, כפי שבאה לידי ביטוי בציוציו לאחר ההצבעה במועצת הביטחון ובמהלך נאומו של מזכיר המדינה, ובפרט נקיטת צעדים אופרטיביים משמעותיים ברוח זו, בדגש על העברת השגרירות האמריקנית לירושלים, לצד צעדים אחרים שלו במזרח התיכון, שיהיו אפשריים בעקבות התיאום עם נשיא רוסיה, פוטין, עשויים להבהיר כי ארצות הברית של טראמפ נחושה, עומדת במילתה ואינה נתונה לסחיטה. הפנמת השינוי במדיניות האמריקנית יכולה לסייע לארגון מחדש של המרחב ולסייע להתגבשותו של מחנה פרו-אמריקני בהובלה אמריקנית, שאליו תצטרפנה בהמשך מדינות ערביות נוספות, שבשלב זה מסתייגות וחוששות מהעדפותיו האסטרטגיות של טראמפ.

הפגנת נחישות אמריקנית עשויה להוביל את מנהיגי המחנה הערבי הפרגמטי להדק את התיאום ושיתוף הפעולה עם ישראל נגד איראן, האסלאם הפוליטי והג'יהאד הסלפי ולהפעיל לחץ על ההנהגה הפלסטינית לחזור למשא ומתן ישיר עם ישראל לצורך הגעה להסדר. במציאות של מנהיגות אמריקנית נחושה, התומכת בישראל ומתואמת עם רוסיה, מרחב האפשרויות הניצב בפני מנהיגי המחנה הערבי הפרגמטי מצטמצם והבחירה בהצטרפות לארצות הברית והבטחת תמיכתה, תיוותר הבחירה המועדפת. בתנאים

אלו, יש סבירות להערכה שהפיצול בעולם הערבי, לצד החשש העמוק מפני איראן, האסלאם הפוליטי והג'יהאד הסלפי, מייצרים בסיס מוצק לשיתוף פעולה עם ישראל, שנותרת בת הברית האיתנה ביותר של ארצות הברית במזרח התיכון.

עדיף כי ממשלת ישראל תחסוך בהתבטאויות פומביות, העלולות להגביר את הלחץ על מנהיגי מדינות ערביות מצד אזרחיהן בגין הזיהוי המוחלט של ממשל טראמפ עם ישראל. ישראל צריכה להעדיף מסלול הידברות שקט עם הממשל ועם בעלות בריתה מקרב המחנה הערבי הפרגמטי, בדגש על מצרים, ירדן, איחוד האמירויות הערביות וערב הסעודית, ולפעול בשיתוף פעולה עם ארצות הברית להחלשת הציר הרדיקלי בהובלת איראן והציר הג'יהאדי-סלפי.

נוכחות מעצמתית משפיעה של ארצות הברית במרחב לצד התבססות ציר או מחנה בהובלתה ולצד אהדת ממשל טראמפ לישראל והתחממות היחסים בינה לבין ארצות הברית, עשויות להגדיל את הסיכוי לחזרת הפלסטינים לערוץ המשא ומתן הישיר עם ישראל. היצמדות פלסטינית בלעדית לאסטרטגיית הבינאום עלולה להפוך לנטל על הברית המורחבת המתהווה, שתשאף להסיר מכשול זה מהדרך – גם במחיר הפעלת לחץ על הפלסטינים.